

**AZƏRBAYCAN MİLLİ ELMLƏR AKADEMİYASI
ZOOLOGİYA İNSTİTUTU**

Əlyazması hüququnda

CAVİD AĞA OĞLU ABDULLAYEV

**QOYUNLARIN MONIEZIOZUNA QARŞI YENİ
ANTHELMİNT PREPARATLARIN SƏMƏRƏLİLİYİNİN
MÜQAYİSƏVİ ÖYRƏNİLMƏSİ VƏ TƏTBİQİNİN
OPTİMAL SXEMİNİN İŞLƏNMƏSİ**

2429.01 – Parazitologiya

baytarlıq üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi
almaq üçün təqdim olunmuş dissertasiyanın

A V T O R E F E R A T I

BAKI-2013

Dissertasiya işi “Şərəf Nişanı” ordenli Azərbaycan Elmi-Tədqiqat Baytarlıq İnstitutunun Parazitologiya laboratoriyasında yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər: Baytarlıq üzrə elmlər doktoru, Azərbaycan MEA-nın həqiqi, RKTEA-nın xarici üzvü, professor **Y.H.HACIYEV**

Rəsmi opponentlər: Baytarlıq üzrə elmlər doktoru, professor İ.M.Əzimov
Baytarlıq üzrə fəlsəfə doktoru R.M.Bilalov

Aparıcı təşkilat: Azərbaycan Dövlət Aqrar Universiteti
Epizootologiya, mikrobiologiya və parazitologiya kafedrası

Müdafiə **“12” aprel 2013-cü il saat 14.00** Azərbaycan MEA Zoologiya İnstitutu nəzdində B/D01.071 Dissertasiya Şurasının iclasında keçiriləcəkdir.

Ünvan: Bakı, AZ 1073, 504-cü məhəllə, 1128-ci keçid.

Dissertasiya ilə Azərbaycan MEA-nın Zoologiya İnstitutunun kitabxanasında tanış olmaq olar.

Avtoreferat **“11” mart 2013-cü il tarixində** göndərilmişdir.

Dissertasiya Şurasının elmi katibi, b.ü.f.d.

E.İ.Əhmədov

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı. Müasir dövrdə heyvandarlığın inkişafına bəzi infeksiyon xəstəliklərlə yanaşı, eyni zamanda bir çox parazit xəstəliklər də öz mənfi təsirini göstərir. Odur ki, heyvandarlığın inkişafı onun parazit xəstəliklərdən qorunma tədbirlərinin işlənilib hazırlanmasını zəruri edir. Bu baxımdan heyvandarlığa, o cümlədən qoyunçuluğa iqtisadi ziyan vuran helmintozlardan biri olan monieziyozun müasir situasiyasının öyrənilməsi aktual problemlərdən biridir (Бессонов, 2002).

Hazırda dünyada monieziyozun və digər helmintozların öyrənilməsində, xəstəliyə qarşı səmərəli mübarizə tədbirlərinin işlənilib hazırlanmasında nəzərəcarpacaq işlər aparılmışdır (Дриняев и др., 2006; Третьяков и Евдокимов, 2008; Чулков, 2008; Colev et al., 2000; Rosenvit et al., 1999). Azərbaycanda gövşəyənlərin monieziyozuna aid tədqiqatlar əsasən epizootoloji xarakter daşımış, bəzi elmi işləmələrdə isə profilaktiki dehelmintizasiyaların hansı təqvimlərdə aparılmasına aid tövsiyələr verilmişdir (Abdullayev, 2009; Hacıyev, 2002; İsmayılov, 2001; Садыхов и др., 2008).

Bazar iqtisadiyyatına keçidlə əlaqədar yaradılmış fermer qoyunçuluq təsərrüfatlarında yeni iqtisadi durum şəraitində parazitoloji vəziyyətin, xüsusən monieziyozun yayılmasının təsərrüfat şəraitindən, ekoloji amillərdən və s. səbəblərdən asılılığının öyrənilməsi, onun müalicəsində yeni anthelmint preparatların sınaqdan keçirilməsi həm elmi, həm də praktiki əhəmiyyət kəsb edir.

Kənd təsərrüfatı heyvanlarının, o cümlədən qoyunların helmintozlarla xəstələnməsinin qarşısının alınması üçün daha mütərəqqi mübarizə üsulları və vasitələrinin işlənilib hazırlanması müasir dövrdə xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Bu istiqamətdə tədqiqat işləri apararaq, yeni anthelmint vasitələrin sınaqdan keçirilməsi, qoyunların monieziyozunda tətbiq edilməsi aktualdır və bu sahədə elmi əsaslı axtarışlara daim ehtiyac vardır.

Tədqiqatların məqsədi. Tədqiqat işi Abşeron-Qobustan və Şirvan bölgələrində aparılmışdır. Əsas məqsəd monieziyozun müasir situasiyasını, monieziyozla qarşı məlum yeni müxtəlif anthelmint preparatların və onlardan hazırlanmış qarışıqların səmərəliliyinin müqayisəvi öyrənilməsi, monieziyozun epizootoloji xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla, hər preparatın tətbiqinin optimal sxemini hazırlamaq

olmuşdur.

Qoyulan məqsədə çatmaq üçün aşağıdakı məsələlərin öyrənilməsi qarşıya qoyulmuşdur:

- fərdi təsərrüfatlarda qoyunlarda monieziozun müasir situasiyasının müəyyənləşdirilməsi;
- moniezioza qarşı işlədilən preparatların və onlardan hazırlanmış yeni dərman formalarının müalicəvi və profilaktiki səmərəliliyinin öyrənilməsi;
- moniezioza qarşı profilaktiki dehelmintizasiyaların optimal sxeminin hazırlanması və tətbiqi;
- qarışıqın iqtisadi səmərəsinin müəyyən edilməsi.

Elmi yeniliklər. İlk dəfə olaraq Abşeron-Qobustan və Şirvan bölgələrində fərdi qoyunçuluq təsərrüfatlarında monieziozun epizootoloji vəziyyəti tədqiq edilmiş, xəstəliyin yayılma dərəcəsi müəyyənləşdirilmişdir. Moniezioza yoluxmuş qoyun sürülərində, quzuların inkişafına, məhsuldarlığına xəstəliyin təsiri öyrənilmişdir. Sağlam və moniezioza yoluxmuş quzularda kliniki müayinələr aparılmış, onların qanında morfoloji göstəricilər müəyyən edilmişdir, sidik nümunələrində fiziki xüsusiyyətlər və kimyəvi xassələr təyin edilmişdir. Respublikamızda ilk dəfə olaraq Abşeron-Qobustan və Şirvan bölgələrində fərdi qoyunçuluq təsərrüfatlarında moniezioza yoluxmuş quzuların müalicə edilməsi məqsədi ilə unimint və levozan preparatlarının qarışığı istifadə edilmiş, profilaktika tədbirlərinin aparılması sxemi işlənmiş və tətbiq edilmişdir.

İşin praktiki əhəmiyyəti. Bizim tərəfimizdən ilk dəfə olaraq fərdi qoyunçuluq təsərrüfatlarında monieziozun müasir epizootoloji situasiyası nəzərə alınmaqla bu helmintoza qarşı kompleks mübarizə tədbirləri hazırlanıb həyata keçirilmişdir. Tədqiqatın nəticələrinə görə unimint suspenziyası və levozan preparatlarının qarışıqının qoyunların monieziozuna qarşı yüksək müalicə səmərəsinin olduğu müəyyənləşdirilmişdir. Onun təsərrüfata tətbiqi bir baş qoyun hesabı ilə manatın indiki dəyərinə görə 25 manat iqtisadi səmərə verir. Moniezioza qarşı aparılan müalicə və profilaktiki tədbirlər planı işlənib hazırlanmışdır. Bu məqsədlə elmi-tədqiqat işlərinə əsaslanmış müvafiq tövsiyə hazırlanmışdır.

Dissertasiyanın materiallarından, həmçinin, ali məktəblərdə parazitologiya fənninin tədrisində və elmi ədəbiyyat kimi istifadə

etmək olar.

İşin müzakirəsi. Dissertasiya işinin materialları 2002-2007-ci illərdə Azərbaycan Elmi-Tədqiqat Baytarlıq İnstitutunun helmintologiya laboratoriyasının müşavirələrində, institutun Elmi Şurasında, illik hesabatlarında müzakirə edilmiş və bəyənilmişdir.

İşin dərci. Tədqiqat işinin nəticələri 8 elmi əsərdə dərc olunmuşdur. Tədqiqat işinə dair tövsiyə Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin Aqrar Elm Mərkəzinin Elmi-Texniki Şurasında təsdiq edilmiş və çap edilmişdir.

İşin həcmi. Dissertasiya işi 145 çap səhifəsində şərh edilmiş, giriş, ədəbiyyat məlumatları, şəxsi tədqiqatlardan, alınmış nəticələrin müzakirəsindən, istehsalatda tətbiq edilmək üçün təkliflərdən ibarətdir. Dissertasiyada Azərbaycan, rus, ingilis və digər xarici dillərdə olan 154 ədəbiyyata istinad edilmişdir. Dissertasiya 9 şəkil və 40 cədvəllə illüstrasiya edilmişdir.

I FƏSİL. ƏDƏBİYYAT XÜLASƏSİ

Ədəbiyyat xülasəsində Azərbaycanda helmintologiyanın inkişafı, monieziyozun törədicisi, onun aralıq sahiblərinin bioekoloji xüsusiyyətləri və xəstəliyin yayılmasında onların rolu, monieziyoz və digər helmintozların yayılmasında ekoloji amillərin rolu və onlara qarşı profilaktik tədbirlər, anthelmint preparatların təsir mexanizmi və onların tətbiqi və işlədilməsi qaydaları haqqında məlumatlar verilir.

II FƏSİL. XÜSUSİ TƏDQIQATLAR TƏDQIQATLARIN MATERIAL VƏ METODLARI

2.1. Abşeron-Qobustan və Şirvan zonalarında monieziyozun müasir epizootoloji vəziyyətinin öyrənilməsi metodları. Dissertasiya işi 2002-2007-ci illər ərzində Azərbaycan Respublikası Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin Azərbaycan Elmi-Tədqiqat Baytarlıq İnstitutunun helmintologiya və Respublika baytarlıq laboratoriyalarında yerinə yetirilmişdir.

Abşeron-Qobustan bölgəsindən 385 nümunə, o cümlədən Qobu fərdi qoyunçuluq təsərrüfatından 75 baş, Mərzə fərdi qoyunçuluq təsərrüfatından 75 baş, Güzdəkdə 2 təsərrüfatın hər birindən 60 baş, Xızıda 65 baş, Saray qəsəbəsində 50 baş toğlulardan fekal nümunələri götürülmüş, koproloji müayinədən keçirilmişdir.

Şirvan bölgəsindən 350 nümunə, o cümlədən Ağsu rayonundakı fərdi qoyunçuluq təsərrüfatından 165 baş, Şamaxı rayonundakı fərdi qoyunçuluq təsərrüfatından 75 baş, Göyçay rayonundakı fərdi qoyunçuluq təsərrüfatından 35 baş, Ağdaş rayonundakı təsərrüfatdan 75 baş toğlulardan götürülmüş fekal nümunələri koproloji müayinədən keçirilmişdir.

Yarma müayinəsi K.N.Skryabinin yarım və tam yarma üsulundan istifadə edilməklə aparılmışdır. Toğlular arasında yuluxanların sayına görə invaziyanın ekstensivliyi, helmintoloji yarma müayinəsi zamanı hər bir toğlunun bağırsağ möhtəviyyatından toplanan monieziyaların sayına görə invaziyanın intensivliyi hesablanmış, ekstensivlik faizlə, intensivlik isə ədədlə ifadə edilmişdir.

2.2. Qoyunların monieziyaya qarşı anthelmint preparatların qarışıqlarının toksikliyinə və səmərəliliyinə öyrənilməsi. Unimint və levozan preparatlarının qarışığının toksiki təsiri əvvəlcə ağ siçan və adadovşanı üzərində laborator şəraitdə öyrənilmiş və həmin preparatlar və onların qarışığının toksik təsirə malik olmadığı aşkar edilmişdir. Qoyunların monieziyaya qarşı yeni anthelmint preparatların müalicə səmərəsini öyrənmək məqsədilə təcrübələr Abşeron rayonu, Qobu qəsəbəsindəki qoyunçuluq təsərrüfatında aparılmışdır. I qrupdakı toğlulara unimint suspenziyası (albendazol 5%) hər başa 4,0 ml miqdarında daxilə səhər yemləmədən əvvəl verilmişdir. II qrupdakı təcrübə heyvanlarına avental B 300 bolyusu (albendazol 300 mq) hər başa 0,5 bolyus, III qrupdakı təcrübə heyvanlarına hər başa 5,0 ml levozan, IV qrupdakı təcrübə heyvanlarına hər başa monil 5%-li 4,0 ml, V qrupdakı təcrübə heyvanlarına hər başa 25 mq vermizol-forte (albendazol 10%) işlədilmişdir. VI nəzarət qrupunda hər başa daxilə 1,0 qram fenbendazol (panakur) verilmişdir. Yoxmuş VII qrup heyvanlara heç bir anthelmint preparat verilməmişdir. Dərmanlamadan sonra 3-cü, 5-ci, 10-cu günlər hər heyvandan fərdi olaraq fekal nümunələri götürüb Fülleborn üsulu ilə koproloji müayinə aparılmışdır.

Qoyunların monieziozuna qarşı anthelmint preparatlar qarışıqlarının müalicə səmərəsini öyrənmək məqsədilə təcrübə təsərrüfat şəraitində təbii yoluxmuş, hər birində 15 baş 1 yaşlı toğlular olan 4 təcrübə və 10 baş 1 yaşlı (8-12 aylıq) toğlu olan 1 nəzarət qrupları təşkil olunmuşdur. I qrup təcrübə heyvanlarına hər başa 0,1 qram fenasal və 25 mq vermizol-forte qarışığı, II qrup təcrübə heyvanlarına hər başa 2,0 ml monil 5%-li və 3,0 ml levozan qarışığı, III qrup təcrübə heyvanlarına hər başa 2,0 ml unimint suspenziyası və 2,5 ml levozan qarışığı, IV qrup təcrübə heyvanlarına hər başa 1,5 ml vermitan və 1,0 ml albendazol qarışıqları verilmişdir. V nəzarət qrupda hər baş heyvana 1,0 qram fenbendazol (panakur) verilmişdir.

2.3. Qoyun orqanizminə anthelmint qarışığın təsiri. Təcrübə və nəzarət qrupunda olan toğlulardan alınmış qan nümunələrində qanın formalı elementlərinin (eritrosit və leykosit) miqdarı, hemoqlobinin faizi, qanın rəng göstəriciləri, leykositlər düsturu hematologiyada qəbul edilmiş üsul və vasitələrdən istifadə edilərək müəyyən edildi.

Sidik nümunələrində zülal birləşmələrinin təyini Heler, şəkər Haynes, aseton cisimcikləri isə Lange sınağından istifadə edilməklə aparılmışdır. Sidikdə urobilin miqdarı Boqomolov üsulu ilə təyin olunmuşdur. Kalın laborator müayinəsi nümunələrin rənginə, iyinə, konsistensiyasına diqqət yetirilməklə aparılmışdır.

2.4. Təsərrüfat şəraitində anthelmint preparatlar qarışığının sınaqdan keçirilməsi. Təsərrüfat şəraitində təcrübələrdə I qrup toğlulara hər başa 4,0 ml unimint suspenziyası, II qrup - hər başa 2,0 ml unimint suspenziyası və 2,5 ml levozan qarışığı, III qrup - hər başa 1,0 qram fenbendazol (panakur) verilmiş, IV nəzarət qrup toğlular isə dehelmintizasiya edilməmişdir.

Təcrübələrdən alınmış göstəricilərin biometrik hesablanması Van-Der Vardenin X -kriteriyasına əsasən aparılmışdır. $X_f > X_{st}$ olduqda baş verən dəyişikliklərin statistik dürüst olduğu, $X_f < X_{st}$ olduqda isə statistik dürüst olmadığı qəbul edilmişdir (Лакин, 1972).

2.5. Qoyunların monieziozuna qarşı işlədilən unimint və levozan qarışığının tətbiqinin iqtisadi səmərəliliyinin hesablanması. Moniezioza qarşı anthelmint preparatların, onlardan hazırlanmış qarışıqların müalicə-profilaktika səmərəsi öyrənilmiş və onların tətbiqindən alınan nəticələr müvafiq riyazi düsturlar əsasında hesablanmışdır (Методика опр. эконо. эффеckt. вет. мероприятий, 1997).

III FƏSİL. ABŞERON–QOBUSTAN BÖLGƏSİNDƏ QOYUNLARIN MONIEZIOZUNUN EPİZOOTOLOJİ VƏZİYYƏTİ

Abşeron-Qobustan bölgəsində fərdi qoyunçuluq təsərrüfatlarında yaz aylarında aparılan müayinələr nəticəsində monieziozun müəssir epizootoloji situasiyası müəyyən edilmişdir. Bu bölgədə Qobu qəsəbəsində fərdi qoyunçuluq təsərrüfatında aparılan koproloji və yarma müayinələri nəticəsində monieziozun həm ekstensivliyi, həm də intensivliyi müəyyən edilmişdir. Aparılan tədqiqatlar zamanı monieziozla yoluxma 3-4 aylıq quzular arasında 12,0%, 8 aylıq quzular arasında 16,0% və 1 yaşlı toğlular arasında isə 24,0% olduğu aşkar olunmuşdur.

Müayinə aparılan təsərrüfatlarda monieziozla ən yüksək yoluxma Güzdəkdəki 1-ci təsərrüfatda 40,0%, ən zəif yoluxma isə Mərəzədəki təsərrüfatda 12,0% olduğu aşkar olunmuşdur. Abşeron-Qobustan bölgəsi üzrə isə cəmi yoluxmanın 28,8% olduğu aşkar olunmuşdur (cədvəl 1).

Müayinə aparılan təsərrüfatlarda qoyunlar arasında monieziozun yayılması və onların fəsil dinamikası göstərir ki, onlar bir qayda olaraq yaz aylarının əvvəllərində və payızın axır aylarında daha yüksək olur. Buna da səbəb otlağın üst qatının təzə otlarla sıx örtülü və orada rütubətliliyin daha çox olmasıdır. Belə şəraitdə aralıq sahiblər (oribatid gənələri) torpağın üst qatına daha çox miqrasiya edirlər. Qoyunlar isə bu halda otları birlikdə daha çox yoluxmuş gənələri udur və yoluxma baş verir. Monieziozun yayılmasında belə bir qanunauyğunluq vardır ki, aralıq sahibləri çox olan ərazilərdə qeyd olunan invaziya daha geniş yayılır. Oribatid gənələri ölümlərdə milyonlardır, bunu azaltmaq isə ancaq yoluxmuş heyvanların ölümlə buraxılmaması ilə aralıq sahiblərin yoluxmasını minimuma endirmək olar.

Cədvəl 1. Abşeron-Qobustan bölgəsində müxtəlif təsərrüfatlarda qoyunların monieziozla yoluxması (koproloji müayinə əsasında), $M \pm m$, $n=3$

Təsərrüfatların adı	Müayinə olunmuşdur	Yoluxmuşdur	Yoluxma faizi
Qobu	75	13	17,3±3,53
Mərəzə	75	9	12,0±2,31
Güzdək 1-ci təsərrüfat	60	24	40,0±2,89
Güzdək 2-ci təsərrüfat	60	23	38,3±3,01
Xızı	65	25	38,5±3,26
Saray	50	17	34,0±3,88
Cəmi bölgə üzrə	385	111	28,8

Ümumiyyətlə, Azərbaycan şəraitində noyabr-dekabr aylarında doğulan quzularda fevral, mart və aprel də, yanvarın sonu və fevralda doğulan quzularda mart, aprel və mayda, mart və aprel də doğulan quzularda isə may-iyun aylarında preimaginal dehelmintizasiya aparılmalıdır. Payız və qış aylarında toğlu və yaşlı qoyunları bir dəfə dehelmintizasiya etmək məsləhətdir.

IV FƏSİL. ŞİRVAN BÖLGƏSİNİN QOYUNÇULUQ TƏSƏRRÜFATLARINDA MONIEZIOZUN MÜASİR VƏZİYYƏTİ

Şirvan bölgəsində monieziozun müasir situasiyasını öyrənmək məqsədilə Ağsu, Şamaxı, Göyçay, Ağdaş rayonlarının qoyunçuluq təsərrüfatlarında aparılan koproloji müayinələr nəticəsində müəyyən edilmişdir ki, monieziozla yoluxma Abşeron-Qobustan bölgəsinə nisbətən yüksəkdir. Belə ki, müayinə aparılan bölgənin fərdi qoyunçuluq təsərrüfatlarında ən yüksək yoluxma Ağdaş rayonunda yerləşən təsərrüfatda qeyd olunmuşdur. Bölgədə ən zəif yoluxma isə Göyçay rayonu ərazisindəki fərdi qoyunçuluq təsərrüfatlarında aparılan koproloji müayinələr zamanı aşkar olunmuşdur (25,8%). Ağsu, Şamaxı və Ağdaş rayonlarındakı təsərrüfatlarda isə qoyunların monieziozla yoluxması müvafiq olaraq 33,3; 45,3; 32,0 və 52,0% təşkil etmişdir.

Şirvan bölgəsində koproloji müayinə əsasında orta yoluxma dərəcəsi 38,8% olmuşdur (cədvəl 2). Şirvan bölgəsində təsərrüfatlarda müxtəlif məqsədlərlə kəsilmiş, bəzən isə müxtəlif etiologiyalı xəstəliklərdən tələf olmuş qoyunlarda yoluxmanın intensivliyini müəyyən etmək məqsədilə helmintoloji yarma müayinəsi də aparılmışdır. Helmintoloji yarma müayinəsi Ağsu, Şamaxı, Göyçay, Ağdaş rayonlarının fərdi qoyunçuluq təsərrüfatlarında yerinə yetirilmişdir (cədvəl 3).

Cədvəl 2. Şirvan bölgəsində müxtəlif təsərrüfatlarda qoyunların monieziozla yoluxması (koproloji müayinə əsasında) %-lə, $M \pm m$, $n=3$

Təsərrüfatların adları	Müayinə olunmuşdur	Yoluxmuşdur	Yoluxma faizi
Ağsu, 1-ci fərdi qoyunçuluq təsərrüfatı	90	30	33,3±1,91
Ağsu, 2-ci fərdi qoyunçuluq təsərrüfatı	75	34	45,3±3,53
Şamaxı, fərdi qoyunçuluq təsərrüfatı	75	24	32,0±2,31
Göyçay, fərdi qoyunçuluq təsərrüfatı	35	9	25,8±1,47
Ağdaş, fərdi qoyunçuluq təsərrüfatı	75	39	52,0±2,31
Cəmi bölgə üzrə	350	136	38,8

Cədvəl 3. Şirvan bölgəsinin fərdi qoyunçuluq təsərrüfatlarında monieziozla yoluxmanın intensivliyi (yarma müayinəsi əsasında)

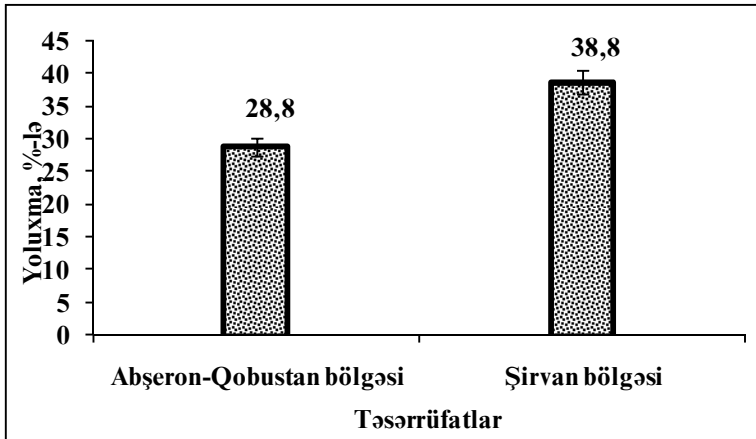
Təsərrüfatların adları	Müayinə olunmuşdur	Yoluxmuş heyvanların sayı	Helmintlərin sayı	Yoluxmanın intensivliyi (ədədlə)
Ağsu, 1-ci qoyunçuluq təsərrüfatı	20	12	36	3,0
Ağsu, 2-ci qoyunçuluq təsərrüfatı	14	11	42	3,8
Şamaxı, qoyunçuluq təsərrüfatı	15	10	37	3,7
Göyçay, qoyunçuluq təsərrüfatı	10	5	14	2,8
Ağdaş, qoyunçuluq təsərrüfatı	12	10	46	4,6
Cəmi bölgə üzrə	71	48	175	3,6

Monieziozla yoluxmanın ən yüksək intensivliyi Ağdaş rayon fərdi qoyunçuluq təsərrüfatında (4,6 ədəd), ən zəif isə Göyçay rayonu fərdi qoyunçuluq təsərrüfatıdır (2,8 ədəd). Ağsu və Şamaxı rayon qoyunçuluq təsərrüfatlarında invaziyanın intensivliyi müvafiq olaraq 3,0; 3,8; 3,7 ədəd təşkil etmişdir.

Tədqiqatların nəticələrindən aydın olur ki, Şirvan bölgəsinin fərdi qoyunçuluq təsərrüfatlarında monieziozla yoluxma Abşeron-Qobustan bölgəsinə nisbətən yüksəkdir. Odur ki, anoploşefalyatlara, o cümlədən moniezioza qarşı aşağıdakılar tövsiyə olunur. Quzular üçün mədəni otlaqların yaradılması zəruridir, hər 2-3 ildən bir bu cür sahələr dəyişdirilməlidir, çünki monieziyaların aralıq sahibləri olan oribatid gənələri dumanlı və nəm havada bitkilərin üst hissəsinə tərəf miqrasiya edərək heyvanların intensiv yoluxmasına səbəb olurlar. Qoyunlar ildə 4 dəfə, xüsusən yay və qış otlaqlarına köçürülmə ərəfəsində moniezioza qarşı preimaginal və imaginal əsaslı profilaktiki və müalicəvi dehelmintizasiya edilməlidir.

4.1. Abşeron-Qobustan və Şirvan bölgələrində qoyunların monieziozla yoluxmasının müqayisəvi təhlili. Tədqiqatlar göstərir ki, Şirvan bölgəsində yoluxma Abşeron-Qobustan bölgəsinə nisbətən yüksəkdir. Koproloji müayinələr nəticəsində müəyyən olunmuşdur ki, yoluxmanın ekstensivliyi Şirvan bölgəsində 38,8%, Abşeron-Qobustanda isə 28,8%-dir (Şək. 1).

Hər 2 bölgədə yoluxma dərəcəsinin yüksək olması onu göstərir ki, həm Abşeron-Qobustan, həm də Şirvan bölgələrində oribatid gənələrinin inkişafı üçün optimal şərait vardır. Lakin qeyd etmək lazımdır ki, oribatid gənələrinin sıxlığı Şirvan bölgəsinə nisbətən Abşeron-Qobustan bölgəsində azdır.

Şəkil 1. Bölgələr üzrə monieziozla yoluxmanın ekstensivliyi.

Təsərrüfatların baytarlıq mütəxəssisləri, fermer heyvandarlar helmintozların, o cümlədən monieziozun qarşısını almaq və mübarizə aparmaq məqsədilə helmintlərin biologiyası və onların törətdiyi xəstəliklərin epizootoloji xüsusiyyətləri, hər bölgənin coğrafi iqlim şəraiti və heyvandarlığın texnologiyasını nəzərə almaqla, xüsusi baytarlıq-sanitariya və müalicə-profilaktik tədbirləri həyata keçirməlidirlər.

V FƏSİL. QOYUNLARIN MONIEZIOZUNA QARŞI YENİ ANTHELMİNT PREPARATLARIN MÜALİCƏ SƏMƏRƏLİLİYİNİN MÜQAYİSƏVİ ÖYRƏNİLMƏSİ

Qoyunların monieziozuna qarşı yeni anthelmint preparatların səmərəliliyinin müqayisəvi öyrənilməsi məqsədilə aparılan təcrübə zamanı ən yüksək nəticə I qrupda (86,7%), ən zəif nəticə isə IV qrupda (60,0%) alınmışdır. Təcrübə məqsədilə təşkil edilmiş II, III və V qruplarda isə müvafiq olaraq 73,3%; 80,0% və 66,7% ekstenseffektivlik alınmışdır (cədvəl 4). İnvazion xəstəliklər fərdi və fermer təsərrüfatlarına ciddi ziyan vururlar. İnvaziyalara qarşı mübarizə-profilaktika tədbirlərinin işlənilib hazırlanması və tətbiq edilməsi zəruri şərtlərdən biridir.

Cədvəl 4. Qoyunların monieziyozuna qarşı yeni preparatların müqayisəvi səmərəliliyi

Qruplar	İstifadə olunmuş preparatlar	Doza 1 dəfəlik	Yoluxmuşdur				Ekstenseffektivlik, %-lə
			Dehelmintizasiyadan əvvəl		Dehelmintizasiyadan sonra		
I	Unimint (albendazol 5%) suspenziya	4,0 ml	15	100	2	13, 3	86,7±3,84 $X_f < X_{st}$
II	Avental B 300 (albendazol 300 mq) bolyus	0,5 bolyus	15	100	4	26, 7	73,3±3,84 $X_f < X_{st}$
III	Levozan	5,0 ml	15	100	3	20, 0	80,0±3,84 $X_f < X_{st}$
IV	Monil 5%-li	4,0 ml	15	100	6	40, 0	60,0±3,84 $X_f < X_{st}$
V	Vermizol-forte (albendazol 10%)	25 mq	15	100	5	33, 3	66,7±3,84 $X_f < X_{st}$
VI	Fenbendazol (panakur)	1, 0 mq	10	100	4	40, 0	60,0±5,77
VII	Nəzarət (yoluxmuş - dərmanlanmamış)	-	10	100	10	100	-

Aparılan tədqiqatların analizi göstərir ki, müxtəlif anthelmint preparat qarışıqlarının monieziyozuna qarşı işlədilməsi yüksək müalicə səmərəsi verir. Ona görə də yeni anthelmint vasitələrin işlənilib hazırlanmasına və müxtəlif helmintozların, o cümlədən monieziyozun müalicə və profilaktikasında tətbiq edilməsinə daim ehtiyac vardır.

VI FƏSİL. QOYUNLARIN MONIEZIOZUNA QARŞI ANTHELMINT PREPARATLAR QARIŞIQLARININ MÜALİCƏ SƏMƏRƏLİLİYİNİN MÜQAYİSƏVİ ÖYRƏNİLMƏSİ

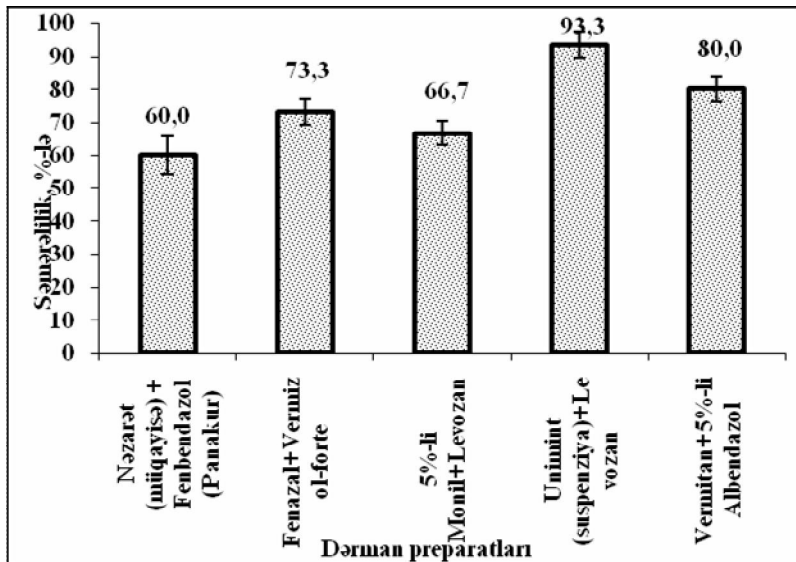
Qoyunların monieziyozuna qarşı anthelmint preparatlar qarışıqlarının səmərəliliyinin müqayisəvi öyrənilməsi məqsədilə unimint suspenziyası və levozan preparatları qarışığı tətbiq edilməklə aparılan təcrübələr zamanı ən yüksək nəticə III qrupda (93,3% EE), ən zəif nəticə isə II qrupda (66,7% EE) aşkar edilmişdir. Təcrübə aparılmış I və IV qruplarda isə müvafiq olaraq 73,3% və 80,0% ekstenseffektivlik alınmışdır (cədvəl 5, Şək. 2).

Helmintozlara qarşı anthelmint preparatların az dozalarının müxtəlif qarışıq (briket) formasında tətbiq etməklə, helmintin heyvan

orqanizmində inkişafının qarşısı alınır. Belə tədbirlərdə bir neçə anthelmintikin kombinə edilmiş formada tətbiqi daha səmərəlidir. Bundan əlavə, bir sıra helmintəleyhi təsirli bitkilər ilə çox az dozalarda kimyəvi preparatların qarışıqlarının tətbiqi nəticəsində heyvanları helmintlərdən 100% azad etmək mümkündür.

Cədvəl 5. Anthelmint preparatlar qarışıqlarının müqayisəvi səmərəliliyi

Qrupların sayı	İstifadə olunmuş preparatlar	Heyvanların sayı	Doza	Yoluxmuşdur				Ekstensefektlik, %-lə
				Dehelmintizasiyadan əvvəl		Dehelmintizasiyadan sonra		
I	Fenasal Vermizol-forte	15	0,1 q 25 mq	15	100	4	26,7	73,3±3,84 $X_f < X_{st}$
II	Monil 5% Levozan	15	2 ml 3 ml	15	100	5	33,3	66,7±3,84 $X_f < X_{st}$
III	Unimint suspenziya (albendazol 5%) Levozan	15	2 ml 2,5 ml	15	100	1	6,7	93,3±3,84 $X_f < X_{st}$
IV	Vermitan Albendazol 5%	15	1,5 ml 1,0 ml	15	100	3	20,0	80,0±3,84 $X_f < X_{st}$
V	Nəzarət (müqayisə) Fenbendazol (panakur)	10	1,0 q	10	100	4	40,0	60,0±5,77

Şək. 2. Anthelmint preparatlar qarışıqlarının müqayisəvi səmərəliliyi

Kimyəvi profilaktikanı heyvanların mədə-bağırsaq strongilya-tozlarına, sestodozlara qarşı müvəffəqiyyətlə tətbiq etməklə, helmintlərin yumurta və sürfə mərhələlərinin inkişafı dayandırılır.

Anthelmint preparatların minimal dozada tətbiqi heyvanlarda kumulyativ və toksiki təsirlər göstərmir, lakin helmintlərin yetkin, eləcə də sürfə mərhələlərinə öldürücü təsir edir.

6.1. Funksional yüklənmə üsulu əsasında toksiki təsirin öyrənilməsi. I təcrübə qrupuna 4 ml unimint suspenziyası, II qrupa 2 ml unimint suspenziyası və 2,5 ml levozan qarışığı, III qrupa 1,0 q fenbendazol (pa-nakur) fərdi qaydada verilmiş, IV nəzarət qrupu kimi dehelmintizasiya edilməmişdir. İki gün ərzində təcrübə və nəzarət qruplarındakı heyvanlar yalnız suvarılmaqla ac saxlanılmış, sonrakı günlərdə heyvanların təcrübədən əvvəlki çəkiliəri bərpa olunana qədər səhər yemləndirilməsindən əvvəl çəkilmişdir.

Təcrübə və nəzarət qruplarındakı heyvanların çəkiliəri 2 günlük aclıq nəticəsində çox yaxın göstəricilərlə azalmışdır. I qrupda heyvanların orta diri kütlələri 2,18 kq, II qrupda 2,20 kq, III qrupda isə 2,19 kq azalmışdır. Nəzarət qrupunda olan heyvanların orta diri çəkiliəri 2,17 kq azalmışdır. Bütün təcrübə və nəzarət qruplarında olan heyvanların aclıq nəticəsində itirilmiş çəkiliərinin bərpası 6-cı gündə tam başa çatdı (cədvəl 6).

Cədvəl 6. Funksional yüklənmə üsulu əsasında anthelmint preparatların toksiki təsirinə müəyyənləşdirilməsi ($M \neq m$, $P > 0,05$)

Təcrübə qrupları	Anthelmint preparatlar	1 baş heyvana verilən doza	Orta çəkinin azalması (kq)	Azalmış çəkiliərin bərpasının qalıqları (kq)					
				I gün	II gün	III gün	IV gün	V gün	VI gün
I	Unimint suspenziyası	4,0 ml	2,18±0,10	1,84 0,13	1,52 0,10	1,05 0,10	0,60 0,07	0,18 0,03	-
II	Unimint suspenziyası Levozan	2,0 ml 2,5 ml	2,20±0,13	1,82 0,14	1,50 0,14	1,10 0,15	0,62 0,11	0,20 0,14	-
III	Fenbendazol (Panakur)	1,0 q	2,20±0,15	1,80 0,11	1,50 0,08	1,02 0,11	0,58 0,10	0,16 0,02	-
Nəzarət	-	-	2,27±0,17	1,81 0,14	1,52 0,08	1,10 0,15	0,63 0,12	0,19 0,09	-

6.2. Unimint suspenziyası və levozan qarışığının laborator heyvanlara və toğlulara toksiki təsirinin öyrənilməsi. Unmint və levozan qarışığının laborator heyvanlarından ağ siçanlar və ada dovşanında, eləcə də toğlular üzərində toksiki təsiri öyrənilmişdir. Təcrübədən əvvəl və sonra heyvanların qanında hemoqlobinin miqdarı, eritrositin və leykositin sayı, eritrositin çökmə sürəti və qanın serumunda ümumi zülalın miqdarı təyin edilmişdir. Qan göstəricilərində nəzərəçarpan ciddi dəyişikliklər qeydə alınmamışdır. Təcrübə heyvanlarında həmçinin 7 gün ərzində zəhərlənmənin kliniki əlamətləri müşahidə olunmamışdır.

Təcrübənin 7-ci günü laborator heyvanlar və toğlular kəsilmiş, patoloji-anatomik yarma aparılmış, müayinə nəticəsində mədə-bağırsaq sistemində, onların divarlarında, daxili orqanlarında (qaraciyər, böyrək, ağciyər, ürək) heç bir dəyişikliklər müşahidə olunmamışdır. Təcrübə toğlularının ətində orqanoleptik müayinələr göstərmişdir ki, unimint və levozan qəbul etmiş toğluların ətinin bərk, elastik, əzələləri qırmızı rəngdə, toğlunun özünəməxsus spesifik qoxuya, eləcə də bulyonların dequstasiyası zamanı özünəməxsus dada malik olması müşahidə olunmuşdur.

6.3. Anthelmint qarışığının qoyun orqanizminə təsiri. Xüsusi müayinə üsulları ilə sidəyin fiziki-kimyəvi xassələri (şəffaflığı, rəngi, konsistensiyası, iyi, xüsusi çəkisi, reaksiyası), kalın rəngi və konsistensiyası (ishalın olub-olmaması), qanın morfoloji göstəriciləri (eritrosit və leykositlərin sayı, hemoqlobinin miqdarı, qanın rəng göstəriciləri, leykositlər düsturu) müəyyən edildi.

Müxtəlif dozalarda anthelmint qarışıq verilmiş qruplardakı heyvanların müayinələrinin nəticələrini, nəzarət qrupunda olan heyvanlardan alınmış nəticələrlə müqayisəli şəkildə təhlil edib, qarışığın heyvan orqanizminə təsiri öyrənildi.

6.3.1. Ümumi kliniki müayinələrin nəticələri. Kliniki müayinələrin nəticələrinin təhlili göstərdi ki, bu preparatların tətbiq edilməsi heyvanların ümumi vəziyyətində əhəmiyyətli dəyişikliklərə səbəb olmamışdır.

6.3.2. Qanın müayinəsinin göstəriciləri. Müayinələrin nəticələri göstərir ki, anthelmint preparatlar tətbiq edilmiş heyvanların qanında eritrosit və leykositlərin miqdarı, hemoqlobin faizi, qanın rəng göstəricisi, leykositlər düsturunun nəticələri fizioloji həddən kənara

çıxmamışdır. Nəzarət qrupunda olan heyvanların qanının müayinəsinin nəticələri bu göstəricilərə uyğun olmuşdur.

6.3.3. Sidiyin müayinəsinin nəticələri. Təcrübə və nəzarət qruplarındakı heyvanların sidik nümunələrinin müqayisəli şəkildə müayinəsinin nəticələri göstərdi ki, anthelmint preparatların tətbiqindən sonra sidiyin fiziki və kimyəvi göstəricilərində qeyri-fizioloji dəyişikliklər müşahidə edilmədi.

6.3.4. Kalın müayinəsinin nəticələri. Nümunələrin üzərində qan, irin, selik pərdəsi müşahidə edilmədi. Kal nümunələri özünəməxsus spesifik iyə malik idi. İshal hallarının olması müşahidə edilmədi.

6.4. Anthelmint preparat qarışığının təsərrüfat şəraitində sınaqdan keçirilməsi. Təsərrüfat şəraitində istifadə etmək üçün 150 baş 8-10 aylıq toğlu ayrılaraq, I və II qrupda hər birində 45 baş, III və IV qrupda isə hər birində 30 baş olmaqla, 4 qrup təşkil edilmişdir. Birinci qrupda olan heyvanların orta diri çəkisinin 22,5 kq, ikinci qrupda 23,0 kq, üçüncü qrupda 23,9 kq, dördüncü qrupda isə 21,5 kq olduğu müəyyən edilmişdir. Birinci qrupdakı heyvanlara hər başa 4,0 ml hesabı ilə unimint suspenziyası, ikinci qrupdakı heyvanlara hər başa 2,0 ml unimint suspenziyası və 2,5 ml levozan qarışığı, üçüncü qrupdakı heyvanlara hər başa 1,0 qram miqdarında fenbendazol (panakur) verilmişdir. Bütün qruplardakı təcrübə heyvanlarına anthelmint preparatlar və onların qarışığı qüvvədə olan təlimatda nəzərdə tutulmuş qaydalara uyğun olaraq fərdi qaydada səhər yemləməsindən əvvəl verilmişdir. Dördüncü qrupdakı heyvanlar ümumi nəzarətdə saxlanaraq dehelmintizasiya edilməmişdir.

Dehelmintizasiyadan 10 gün sonra II qrupdan kal nümunələri toplanmış və 3 kal nümunəsində monieziya yumurtaları aşkar edilmişdir. Bu qrupda ekstenseffektivlik 93,3% təşkil etmişdir. III qrupda 60,0% ekstenseffektivlik alınmışdır.

I qrupdakı kəsilmiş heyvanlarda helmintoloji yarma müayinəsi aparılarkən yalnız 3 heyvanın nazik bağırsağında hər birində 1 ədəd monieziya (skoleksi, buğumları ilə birlikdə) müşahidə edilmişdir (İE 80,0%). II qrupda yarma müayinəsi zamanı 2 heyvanın bağırsağında 1 ədəd helmint skoleksi ilə birlikdə aşkar edilmişdir (İE 86,7%). III qrupda yarma müayinəsi zamanı 10 baş heyvanın 6-da 7 ədəd monieziya müəyyən olunmuşdur (İE 60,0%) (cədvəl 7).

Cədvəl 7. Monieziyalarla təbii yoluxmuş heyvanlarda anthelmint preparatların müalicə səmərəsi (helmintoloji yarma müayinəsinə əsasən)

Təcrübə qrupu	İşlədilən preparat	Doza	Yarma müayinəsi aparılan heyvanların sayı (baş)	Yoluxmuşdur	İntenseffektivlik, %-lə
I qrup	Unimint suspenziyası	4,0 ml	15	3	80,0
II qrup	Unimint suspenziyası + Levozan	2,0 ml 2,5 ml	15	2	86,7
III qrup	Fenbendazol (panakur)	1,0 q	10	4	60,0

Aparılmış müayinələrin nəticələrinə görə təsərrüfat şəraitində unimint suspenziyası və levozan qarışığı yüksək anthelmint səmərə vermişdir (EE 93,3%, İE 86,7%). Odur ki, bu qarışığın qoyunçuluq təsərrüfatlarında istifadə olunması tövsiyə olunur.

6.5. Qoyunların monieziyaya qarşı unimint və levozan qarışığının tətbiqinin iqtisadi səmərəliliyi. Qoyunlarda monieziyaya qarşı verən invaziya zamanı anthelmint dərman preparatlarının, onlardan hazırlanmış qarışıqların müalicə-profilaktika səmərəsi öyrənilmiş və onların tətbiqindən alınan nəticələr müvafiq riyazi düsturlar əsasında hesablanmışdır.

Helmintozlara qarşı aparılan müalicə və profilaktika tədbirlərinin iqtisadi səmərəliliyini hesabladığımızda əsas etibarilə aparılan tədbirin xərci (vəsait, sərf olunan əməyin dəyəri və s.), tələfatın qarşısının alınması, nəticə etibarilə heyvanların sağlamlığının hesabına məhsuldarlığın artmasından alınan gəlir və digər göstəricilər nəzərə alınır.

Bizim bu tədqiqat işi göstərir ki, fenbendazolla müalicə zamanı 1 toğlu hesabı ilə 16 manat, unimint suspenziyası və levozan qarışığının tətbiqi zamanı 25 manat iqtisadi səmərə alınır.

ALINMIŞ NƏTİCƏLƏR VƏ ONLARIN MÜZAKİRƏSİ

Abşeron-Qobustan bölgəsində monieziyanın müasir situasiyasını öyrənmək məqsədilə aparılan koproloji müayinələr nəticəsində müəyyən olunmuşdur ki, monieziyaya yoluxma bu bölgədə davam etməkdədir. Belə ki, müayinə aparılan təsərrüfatlarda monieziyaya qarşı

yüksək yoluxma Güzdəkdəki 1-ci təsərrüfatda 40,0%, ən zəif yoluxma isə Mərzədəki təsərrüfatda 12,0% olduğu aşkar olunmuşdur.

Şirvan bölgəsində aparılan müayinə zamanı ən yüksək yoluxma Ağdaş rayonu ərazisində yerləşən təsərrüfatda (52,0%), ən zəif yoluxma isə Göyçay rayonu ərazisində yerləşən təsərrüfatda (25,8%) qeyd olunmuşdur. Ağsu, Şamaxı, Ağdaşda digər təsərrüfatda isə müvafiq olaraq 33,3%, 32,0%, 45,3% təşkil etmişdir.

Şirvan bölgəsi üzrə 38,8%, Abşeron-Qobustan bölgəsi üzrə 28,8% yoluxma aşkar olunmuşdur. Deməli, burada belə nəticəyə gəlmək olar ki, Şirvan bölgəsində moniezirozla yoluxma Abşeron-Qobustan bölgəsinə nisbətən yüksəkdir.

Qoyunların moniezirozuna qarşı yeni anthelmint preparatların müalicə səmərəsini öyrənmək məqsədilə təsərrüfat şəraitində təbii yoluxmuş hər birində 15 baş 8 aylıq toğlu olan 5 təcrübə və 10 baş 8 aylıq toğlu olan 2 nəzarət qrupu təşkil edilmişdir.

Qoyunların moniezirozuna qarşı yeni anthelmint preparatların səmərəliliyinin müqayisəvi öyrənilməsi nəticəsində ən yüksək anthelmint səmərə I qrupda alınmış və 86,7% təşkil etmişdir. Ən zəif nəticə isə IV qrupdakı heyvanlara tətbiq edilən anthelmint preparatın təsirindən alınmışdır (60,0%). Təcrübə məqsədilə yaradılmış II, II və V qruplarda isə müvafiq olaraq 73,3%, 80,0% və 66,7% ekstenseffektivlik alınmışdır.

Qoyunların moniezirozuna qarşı yeni anthelmint preparatların müalicə səmərəsinin müqayisəvi öyrənilməsi ilə yanaşı, anthelmint preparatlar qarışıqlarının müalicə səmərəsi də öyrənilmişdir. Qoyunların moniezirozuna qarşı anthelmint preparatlar qarışıqlarının tətbiqi zamanı ən yüksək nəticə III qrupda (93,3%), ən zəif nəticə isə II qrupda (66,7%) olduğu aşkar edilmişdir.

Helmintozlara qarşı mübarizədə kimyəvi profilaktikanın əhəmiyyəti böyükdür. Bu və ya digər helmintoza qarşı anthelmint preparatların az dozalarını müxtəlif qarışıq (briket) formasında tətbiq etməklə, helmintin heyvan orqanizmində inkişafının qarşısı alınır. Bir neçə anthelmint preparatın kombinə edilmiş formada tətbiqi daha səmərəli təsir göstərir.

Unimint suspenziyası və levozan qarışığından müalicə zamanı 1 baş qoyun hesabı ilə 25 manat iqtisadi səmərə əldə edilir.

NƏTİCƏLƏR

1. Azərbaycanın Abşeron-Qobustan və Şirvan bölgələrində fərdi qoyunçuluq təsərrüfatlarında aparılan koproloji və yarma müayinələri nəticəsində moniezirozun müasir situasiyası müəyyən edilmişdir. Müayinə nəticəsində moniezirozla yoluxmanın həm ekstensivliyi, həm də intensivliyi aşkar olunmuşdur.
2. Abşeron-Qobustan bölgəsində müxtəlif təsərrüfatlarda, o cümlədən Qobuda 17,3%, Mərəzədə 12,0%, Güzdəkdəki I təsərrüfatda 40,0%, II təsərrüfatda 38,3%, Xızıda 38,5%, Sarayda 34,0% qoyunlarda moniezirozla yoluxma aşkar olunmuşdur. Abşeron-Qobustan bölgəsində ən yüksək yoluxma Güzdəkdəki 1-ci təsərrüfatda (40,0%), ən zəif yoluxma isə Mərəzədəki təsərrüfatda (12,0%) qeyd olunmuşdur. Cəmi bölgə üzrə 28,8% yoluxma aparılan koproloji müayinə nəticəsində müəyyən edilmişdir.
3. Şirvan bölgəsində Ağsu, Şamaxı, Göyçay, Ağdaş rayonlarının fərdi qoyunçuluq təsərrüfatlarında moniezirozun müasir situasiyasını öyrənmək məqsədilə koproloji müayinə aparılmışdır. Ağsu rayonunda 33,3%, Şamaxıda 32,0%, Göyçayda 25,7%, Ağdaşda 52,0%, Ağsuda digər təsərrüfatda isə 45,3% yoluxma müəyyən edilmişdir. Şirvan bölgəsində ən yüksək yoluxma Ağdaşda 52,0%, ən zəif yoluxma isə Göyçayda 25,7% qeyd olunmuşdur. Cəmi bölgə üzrə 38,8% yoluxma aşkar olunmuşdur.
4. Aparılan koproloji müayinələr nəticəsində Abşeron-Qobustan bölgəsində 28,8%, Şirvan bölgəsində isə 38,8% moniezirozla yoluxma qeyd olunmuş və müəyyən edilmişdir ki, Şirvan bölgəsində yoluxma Abşeron-Qobustan bölgəsinə nisbətən yüksəkdir.
5. Qoyunların moniezirozuna qarşı yeni anthelmint preparatların müalicə səmərəsini öyrənmək məqsədilə təsərrüfat şəraitində təbii yoluxmuş toğlular üzərində 7 qrupda təcrübə aparılmışdır. Ən yüksək nəticə I qrupda alınmışdır. Belə ki, bu qrupdakı toğlulara hər başa 4,0 ml miqdarında unimint suspenziyası verilmiş və 86,7% ekstenseffektivlik alınmışdır.
6. Qoyunların moniezirozuna qarşı anthelmint preparatlar qarışıqlarının müalicə səmərəsini öyrənmək məqsədilə təbii yoluxmuş toğlulardan 4 təcrübə və 1 nəzarət qrupu təşkil edilmişdir. Ən yüksək nəticə III qrupda alınmışdır. Belə ki, bu qrupdakı təcrübə heyvanlarına təbiiq edilən unimint suspenziyası və levozan

preparatları qarışığının təsirindən 93,3% ekstenseffektivlik alınmışdır. Onu da qeyd edək ki, bütün təcrübə qruplarına dərman preparatları səhər acqarına verilmişdir.

7. İstər fərdi qoyunçuluq təsərrüfatlarında, istərsə də şəxsi təsərrüfatlarda saxlanan qoyunlar mütəmadi olaraq preimaginal və imaginal dehelmintizasiya edilməlidirlər.
8. Monieziyozun aralıq sahibi olan oribatid gənələri otlaqlarda külli miqdarda olduğuna görə heyvanların otlaq-örüşləri tez-tez dəyişdirilməlidir.
9. Anthelmint preparat qarışıqlarının qoyunların monieziyozuna qarşı aparılan təcrübələr nəticəsində unimint suspenziyası və levozan qarışığından 1 baş qoyun hesabı ilə 25 manat iqtisadi səmərə alınmışdır. Bu qarışığın qoyunların monieziyozuna qarşı işlədilməsi tövsiyə olunur.

İSTEHSALATA TƏTBİQ EDİLMƏK ÜÇÜN TƏKLİFLƏR

1. Yoluxmanın qarşısını almaq məqsədilə qoyunçuluq təsərrüfatlarında helmintozlara qarşı müvafiq müalicə və profilaktika tədbirləri mütəmadi aparılmalıdır.
2. Otlaqlarda oribatid gənələrinin külli miqdarda, çox olmasını nəzərə alaraq heyvanlar otarılan sahələr (otlaqlar) vaxtaşırı dəyişdirilməlidir. Çünki bu tədbir qoyunların monieziyozla yoluxma faizinin azalmasına səbəb olur.
3. Qoyunların monieziyozuna qarşı anthelmint preparat qarışıqlarının tətbiqi nəticəsində müəyyən edilmişdir ki, hər başa 2,0 ml hesabı ilə unimint suspenziyası və 2,5 ml hesabı ilə levozan qarışığının tətbiqi yüksək anthelmint səmərə (93,3%) verir və bu məqsədlə onun işlədilməsi daha effektivdir.

DİSSERTASIYA MÖVZUSU ÜZRƏ ÇAP OLUNAN ƏSƏRLƏR

1. Abdullayev C.A. Şirvan bölgəsinin fərdi qoyunçuluq təsərrüfatlarında monieziyozun müasir situasiyası // Azərbaycan Aqrar Elmi, Bakı, 2008, № 4-5, s. 173-174
2. Abdullayev C.A. Abşeron-Qobustan bölgəsində qoyunların monieziyozunun parazitoloji durumu // Azərbaycan Zooloqlar Cəmiyyəti-

nin əsərləri, Bakı, I c., 2008, s. 47-51

3. Abdullayev C.A. Qoyunların monieziyozuna qarşı anthelmint preparatlar qarışıqlarının səmərəliliyi // Azərbaycan Aqrar Elmi, Bakı, 2008, № 6, s. 109
4. Abdullayev C.A. Qoyunların monieziyozuna qarşı unimint və levozan qarışığının tətbiqinin iqtisadi səmərəliliyi // Azərbaycan Aqrar Elmi, Bakı, 2009, № 1-2, s. 140-141
5. Abdullayev C.A. Qoyunların monieziyozunun müalicəsində yeni səmərəli dərman unimint və levozan maddələrinin işlədilməsi. Tövsiyə, Bakı, 2010, 5 s.
6. Abdullayev C.A. Unimint və levozan anthelmint preparatlarının toksiki təsirinin öyrənilməsi // Azərbaycan Zooloqlar Cəmiyyətinin əsərləri, Bakı, III c., 2011, s. 15-19
7. Абдуллаев Д.А. Лечение овец при мониезиозе // Известия Аграрной Науки, Грузия, 2011, том 9, №4, стр.112-113
8. Абдуллаев Д.А. Эффективность антгельминтных препаратов при мониезиозе овец // Материалы Международной научно-практической конференции: «Актуальные проблемы инфекционной болезней молодняка и других возрастных групп сельскохозяйственных животных, рыб и пчёл», посвящённой 50-летию со дня основания лаборатории лейкозологии, лаборатории ихтиопатологии и отдела охраны полезной энтомофауны, М.2011, стр.322-323

Джавид Ага оглы Абдуллаев

СРАВНИТЕЛЬНОЕ ИЗУЧЕНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ НОВЫХ АНТИГЕЛЬМИНТНЫХ ПРЕПАРАТОВ ПРОТИВ МОНИЕЗИОЗА ОВЕЦ И РАЗРАБОТКА ОПТИМАЛЬНОЙ СХЕМЫ ИХ ПРИМЕНЕНИЯ

Изучена современная эпизоотическая ситуация по мониезиозу в Абшерон-Гобустанской и Ширванской зонах Азербайджана. Установлена экстенсивность и интенсивность инвазии среди овец.

Уровень зараженности овец мониезиозом в различных регионах республики варьировал. Так, в Абшерон-Гобустанской зоне уровень инвазивности овец в поселках Гобу и Мараза составил 17,3% и 12,0% соответственно, в двух хозяйствах поселка Гюздек 40,0% и 38,3% соответственно, в Хызы 38,5%, в поселке Сарай 34,0%. Самая высокая инвазивность отмечалась в Абшерон-Гобустанской зоне в поселке Гюздек 40%, низкая в местности Мараза - 12%.

Полученные на основании копрологических исследований, проведенных в фермерских овцеводческих хозяйствах Ширванской зоны данные показали, что в Агсу инвазивность мониезиозом составила 33,3%, в Шамахе - 32,0%, в Гейчае - 25,7%, в Агдаше - 52,0%. Наиболее высокий уровень зараженности был отмечен в хозяйствах Агдашского района, низкий - в фермерских хозяйствах Гейчайского района.

Средний уровень зараженности мониезиозом в Абшеронно-Гобустанском регионе составил 28,8%, Ширванском – 38,9%.

Для определения эффективности новых антигельминтных препаратов против мониезиоза овец в условиях овцеводческих хозяйств были сформированы 7 групп. Самая высокая лечебная эффективность отмечалась в группе с использованием суспензии униминта в дозе 4 мл, экстенсэффективность составила 86,7%.

Для определения эффективности смеси антигельминтиков против мониезиоза овец были сформированы 4 группы. Самая высокая эффективность была отмечена в группе овец, получавших смесь препаратов униминт в виде суспензии и левозан. Экстенсэффективность в этой группе составила 93,3%.

Рекомендовано во всех типах овцеводческих хозяйств проводить преимагинальную и имагинальную дегельминтизацию. Учитывая большую распространенность орибатидных клещей, промежуточных хозяев мониезиоза, следует часто менять пастбищные участки овец.

Продемонстрировано, что использование смеси антигельминтных препаратов суспензии униминта и левозана приносит экономический эффект в размере 25 манат из расчета на 1 животное.

Javid Aga Abdullayev

**COMPARATIVE STUDYING OF EFFICIENCY NEW
ANTHELMINTH PREPARATIONS AGAINST MONIEZIOZ
SHEEPS AND DEVELOPMENT OF THE OPTIMUM SCHEME OF
THEIR APPLICATION**

On the basis of scatology and pathological anatomy openings lead to farmer sheep-breeding facilities the situation moniezioz in Absherono-Gobustanskoy and Shirvanskoy to a zone of Azerbaijan is studied modern epizootic. On the basis of researches extensiveness and intensity invasion among sheeps is established.

In various regions Absherono-Gobustanskoy of a zone it is noted invasive moniezioz, in particular in Gobu 17.3 %, Maraza 12.0 %, in one of facilities of settlement Gjuzdetskogo of 40.0 %, and in other of 38.3 %, in Hizi 38.5 %, the Shed of 34.0 %. The highest invasive in Absherono-Gobustanskoy to a zone is noted in district Gjuzdek of 40 %, weak 12 % in district Maraza. Average invasive moniezioz has made 28.8 %.

On the basis of scatology researches lead to farmer sheep-breeding facilities Shirvanskoy of a zone in areas Agsu, Shamaxa, Geokchay, Agdash the situation is established modern epizootic. In particular it is established, that in area Agsu invasive moniezioz has made 33.3 %, Shamaxa-32.0 %, Geokchay-25.7 %, Agdash -52.0 %. In this zone the highest invasive is noted in facilities of area Agdashskogo of 52.0 %, weak 25.7 % in Geokchay.

On the basis of lead scatology researches it is established, that invasive moniezioz in region Absherono-Gobustanskom makes 28.8 %, Shirvanskoy - 38.9 %.

For definition of efficiency new antihelminth preparations against moniezioz sheeps in conditions of sheep-breeding facilities 7 groups have been generated. The highest medical efficiency has been received in group with use of suspension uniminta in a doze of 4 ml, extense-efficiency has made 86.7 %. For definition of efficiency of a mix antihelminth against moniezioz sheeps 4 groups have been generated. The highest efficiency is received in group of sheeps of preparations received a mix unimint suspension and levozan. Extense-efficiency on this group has made 93.3 %.

The Analysis of our work has shown, that in all types of sheep-breeding facilities, it is necessary to spend preimaginal and imaginal deworming. And also, considering greater prevalence oribatid ticks, intermediate owners moniezioz, it is necessary to change pasturable sites of sheeps often.

Use of a mix offered by us antihelminth preparations of suspension unimint and levozan brings economic benefit at a rate of 25 manat at the rate of on per animal.

**НАЦИОНАЛЬНАЯ АКАДЕМИЯ НАУК АЗЕРБАЙДЖАНА
ИНСТИТУТ ЗООЛОГИИ**

На правах рукописи

ДЖАВИД АГА оглы АБДУЛЛАЕВ

**СРАВНИТЕЛЬНОЕ ИЗУЧЕНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ
НОВЫХ АНТГЕЛЬМИНТНЫХ ПРЕПАРАТОВ ПРОТИВ
МОНИЕЗИОЗА ОВЕЦ И РАЗРАБОТКА ОПТИМАЛЬНОЙ
СХЕМЫ ИХ ПРИМЕНЕНИЯ**

2429.01 – Паразитология

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

диссертации на соискание ученой степени
доктора философии по ветеринарии

БАКУ-2013

Çара imzalanıb 07.03.2013-cü il
Сайы 100. Форматы 60x84 ¹/₁₆ .
Əla növ kağız.

АЗТУ-нун мятбяяси. Ш. Ъавид пр.25.
Тел: (+012) 539-14-52
Е..маил: азгуметбее@yahoo.com